

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ՏԵՐԶԱՆՅԱՆ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԴԵՐԸ ՖԱԾԻՋՄԻ ԴԵՄ ՏԱՐԱԾ

ՀԱՂԹԱՆԱԿՈՒՄ

(1941-1945)

1941 թ. հունիսի 22-ին, Հայրենական մեծ պատերազմը սկսվելուն պես, Հայ Առաքելական Եկեղեցին ցուցաբերեց իր պատրաստակամությունը՝ օգնելու պետությանը այդ դժվար օրերին, չնայած բոլշևիկները Եկեղեցին անջատել էին պետությունից և դրանով իսկ արգելել նրան խառնվելու պետական գործերին:

Այդ ժամանակ Հայ Եկեղեցու ղեկի մոտ ամուր կանգնած էր Գևորգ արքեպիսկոպոս Չորեքյանը, որը խորեն Մուրադբեկյանի մահից հետո ստանձնել էր Հայոց Եկեղեցու ղեկավարի դերը, դրանով իսկ դառնալով կաթողիկոսի փաստացի տեղապահը:

Արքեպիսկոպոս Չորեքյանը դրսևորելով ճկուն քաղաքական դիրքորոշում, փորձում էր կայունացնել Եկեղեցի-պետություն հարաբերությունները:

Ինչպես Ռուս Ուղղափառ Եկեղեցին, այնպես էլ Հայ Առաքելական Եկեղեցին արձագանքեցին տեղի ունեցող իրադարձություններին:

1941 թ. հուլիսի 5-ին Հայոց Եկեղեցու Գերագույն Հոգևոր խորհուրդը կոչով դիմեց ողջ հայությանը՝ սատար կանգնել վտանգի ենթարկված հայրենիքին և իրենց նյութական օժանդակությամբ օգնել դիմակայելու թշնամուն:

1941 թ. հուլիսի 30-ին ժողովրդին ուղղված իր երկրորդ կոչում Գերագույն Հոգևոր խորհուրդը նշում էր. «Հայը, բացի խորհրդային Հայաստանից՝ չունի այլ հայրենիք: Հայը՝ Հայաստանից դուրս՝ չունի այլ հաստատուն կովան, բացի Հայ Եկեղեցին և նրան գլխավորող Ամենայն Հայոց Հայրապետությունը Ս. Էջմիածնի Հայրապետական Աթոռով»¹:

Որպեսզի Հայ Եկեղեցին դուրս գար իրեն պարտադրված վիճակից և ի վերջո ամրացներ իր դիրքերը, Գևորգ արքեպ. Չորեքյանը, չնայած այդ դժվար

¹ Ս. Ստեփանյան, Հայ Եկեղեցին Ստալինյան բռնապետության օրոք: 1994 թ., էջ 135:

պայմաններին, Եկեղեցու պաշտականությունը տեսնում էր ակտիվ քաղաքական գործունեության և բարեգործության մեջ:

Ֆաշիզմի ջախջախման գործն արագացնելու նպատակով 1943 թ. փետրվարի 21-ին նա որոշեց հանգանակության շնորհիվ միջոցներ հայթայթել «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյուն ստեղծելու համար»²:

Էջմիածնի Կաթողիկոսարանը «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյուն կառուցելու ֆոնդին տրամադրեց բավականին մեծ գումար և միաժամանակ հատուկ կոմիտեով դիմեց աշխարհի բոլոր հավատացյալ հայերին, որ իրենց խնայողություններով մասնակցեն «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյուն կառուցմանը:

Այս գաղափարի մասին հայտնվեց իշխանության կենտրոնական մարմիններին, և Ստալինն արձագանքեց Գևորգ Չորեքյանի հղած հեռագրին՝ գիտակցելով Եկեղեցու օժանդակության անհրաժեշտությունը, որը կարող էր լայնորեն օգտագործել քարոզչական նպատակներով:

Ստալինն իր այդ քաղաքականությամբ ցանկացավ ցույց տալ, որ ԽՍՀՄ-ում արդեն վերացված է անհամոքությունը Եկեղեցու և նրա սպասավորների նկատմամբ, որ Եկեղեցուն լայն հնարավորություն է տրված զբաղվելու բարեգործություններով, չնայած դեռևս 1922 թ. նա արգելել էր ողջ ԽՍՀՄ-ի տարածքում որևէ բարեգործական ընկերության գործունեություն:

Այս արձագանքին վաղուց էր սպասում Հայ Եկեղեցին, որը մեծ նշանակություն ուներ նրա համար:

Ամենից առաջ արդեն Եկեղեցին պաշտոնապես ճանաչվում է կառավարության կողմից, դադարեցվում են ճնշումները Եկեղեցու վրա, հնարավորություններ է ընձեռվում Եկեղեցուն զբաղվելու բարեգործություններով և այլն:

Սփյուռքի հայությանը ոգևորելու և համայն հայության միասնական օգնության նշանակությունը շեշտելու համար, 1943 թ. փետրվարի 2-ին արքեպիսկոպոս Չորեքյանը կոչով դիմեց հայ հավատացյալ ժողովրդին³:

«Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյունը կազմելու ֆոնդին միջոցներ հանգանակելու նպատակով ԱՄՆ-ի հայ համայնքների ներկայացուցիչները կազմակերպեցին հանգանակող կոմիտե, որի անդամներից էին պրոֆեսոր Հարությունյանը, Դադուրյանը, Կարիկյանը և ուրիշներ: Ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերեց Ամերիկայի թեմի առաջնորդ Գարեգին արքեպս. Հովսեփյանը:

«Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյուն կառուցելու ֆոնդի համար միջոցների հավաքումը կազմակերպելու գործում ակտիվ մասնակցություն ունեցավ պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Աշոտ Աբրահամյանը: 1944 թ. սկզբին նա Գևորգ Չորեքյանի հատուկ հանձնարարականով մեկնեց Մերձավոր Արևելքի երկրները, հանդիպումներ ու զրույցներ ունեցավ Իրանի, Եգիպտոսի, Սի-

² «Էջմիածին», 1944 թ., № 4-5, էջ 4:

³ «Էջմիածին», 1944 թ., № 1, էջ 7:

րիայի, Իրաքի, Լիբանանի, Երուսաղեմի հայ գաղթօջախների ղեկավարների հետ, զենուցումներով հանդես եկավ սփյուռքահայ լայն շրջանների առաջ⁴:

Բարեգործական հանգանակություններ կազմակերպվեցին նաև Արգենտինայի, Հարավային Ամերիկայի, Կիպրոսի, Հորդանանի, Սիրիայի, Լիբանանի, Իրաքի, Եթովպիայի և այլ երկրների հայ համայնքների կողմից:

Ֆաշիզմին հաղթելու համար սփյուռքահայությունը ոչ միայն դրամական օգնություն էր ցուցաբերում, այլև իրենց անմիջական մասնակցությամբ անդամագրվելով հակաֆաշիստական բանակներում մարտնչում նրանց դեմ:

Այդ օրերին կարևոր դեպքեր տեղի ունեցան Հայ Եկեղեցու պատմության մեջ: Շուրջ երեք տարի թափուր մնացած Կիլիկիո կաթողիկոսի Աթոռը 1943 թ. հունիսին զբաղեցրեց Գարեգին արքեպս. Հովսեփյանը⁵, որը բազմիցս աչքի էր ընկել հայրենասիրական գործունեությամբ, ինչպես նախկինում՝ Սարդարապատի ճակատամարտում, այնպես էլ ԱՄՆ-ի թեմի առաջնորդի պաշտոնում: Այս փոփոխություններին անդրադարձան նաև սփյուռքում լույս տեսնող մի շարք թերթեր, որոնք իրենց դրական գնահատականն էին տալիս խորհրդային իշխանություններին: Թեև նկատելի էին կառավարության և Եկեղեցու մերձեցումը, բայց այդ կապերը դեռևս այնքան սերտ չէին, որպեսզի տեղապահը համարձակվեր բացել եկեղեցիները և հարց դնել քաղաքանտրակայաններին ազատ արձակելու վերաբերյալ:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի իրավունքների վերականգնումը սկսվեց 1944 թվականից: Միշտ է, կաթողիկոսը դեռևս չէր ընտրվել, բայց 1944 թ. հունվարից սկսեց հրատարակվել «Էջմիածին» ամսագիրը՝ Հայ Եկեղեցու Մայր Աթոռի օրգանը: Այս քայլով ճանաչվում էր Էջմիածնի լույսությունը խորհրդային իշխանության նկատմամբ և Սուրբ Աթոռի գոյության իրավունքը: Այժմ արդեն Հայ Եկեղեցին, ունենալով պաշտոնական խոսափող, ինչ-որ չափով անկախ, կարող էր հայտնել իր գոյության մասին: Սփյուռքից ինչպիսիք տասնյակ հեռագրեր ստացվեցին ամսագրի վերահրատարակման կապակցությամբ:

Հայ Առաքելական Եկեղեցին շարունակում էր հանգանակել «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյանը փոխանցվող սփյուռքահայերի նվիրատվությունները:

Մինչև 1944 թ. հունվարը «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյան համար ստացվեցին՝ ԱՄՆ-ի հայ գաղթօջախներից՝ 115000 դոլար, Հարավային Ամերիկայի հայկական գաղթօջախներից՝ 5800 դոլար, Երուսաղեմից՝ 2000 ֆունտ ստեռլինգ, Կիպրոսից՝ 3100 ֆունտ ստեռլինգ, Կահիրեից՝ 1000 ֆունտ ստեռլինգ, Բեյրութից՝ 100 ֆունտ ստեռլինգ, Սպահանից՝ 30000 թուման, Թավրիզից՝ 120000 ուիալ, Թեհրանից՝ 1067145 ուիալ: Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսարանը «Սասունցի Դավիթ» տանկային շարասյան ֆոնդին տրամադրեց մի թանկարժեք պանագե՝ ադամանդներով զարդարված, և ուրիշ թանկարժեք իրեր պլատինից ու ադամանդներից՝ 800000 ռուբլի արժողությամբ, ինչպես և 75000 ռուբլի ու 1000 անգլիական ֆունտ ստեռլինգ: Այդ միջոցներով կառուցված «Տ-34» մակնիշի 21

⁴ Մ. Գ. Սահակյան, Սովետական զորքերը Մերձքալիկայի համար մղված մարտերում: 1981 թ., էջ 94:

⁵ «Պայքար», հոստոն, 1943 թ.:

տանկ 1944 թ. փետրվարի 29-ին հանձնվեցին 119-րդ առանձին տանկային զնդին: Բոլոր տանկերի աշտարակների վրա հայերեն տառերով գրված էր «Սասունցի Դավիթ»⁶: 1944 թ. մայիսի վերջին ավարտվեց «Սասունցի Դավիթ» տանկային երկրորդ շարասյան կազմավորումը (22 տանկ), որը հունիսին հանձնվեց Մերձբալթյան 1-ին ռազմաճակատին (հրամանատար՝ բանակի գեներալ Հովհաննես Բաղդասյան) և մինչև պատերազմի հաղթական ավարտը մարտնչեց թշնամու դեմ⁷:

Եկեղեցին աստիճանաբար սկսեց վերագտնել տարիներ առաջ կորցրած իր հեղինակությունը: Հավատացյալներն ավելի հաճախ էին դիմում Ազգընտիր տեղապահին ամենատարբեր խնդրանքներով և առաջարկներով:

⁶ Մ. Գ. Սահակյան, Սովետական զորքերը Մերձբալթիկայի համար մղված մարտերում: 1981 թ., էջ 94-95:

⁷ ՀՀՊԿԱ, ֆ. 409. g. 1, q. 721: